

ТЕРМІНОЛОГІЯ ГУМАНІТАРНИХ ЗНАНЬ

УДК 811.161.2'38

Кирило Булаховський

Одеський національний університет імені І. Мечникова

РУСИЗМИ В УКРАЇНОМОВНИХ ІНТЕРФЕЙСАХ ПРОГРАМ

© Булаховський К. А., 2011

У статті на рівні синхронії проаналізовано русизми, виявлені в україномовних інтерфейсах низки програм. З'ясовано причини їхньої появи й подано правильні (нормативні) відповідники в українській мові. Для програмістів-перекладачів викладено рекомендації, які, на думку автора, допоможуть уникати русизмів у процесі локалізації програм.

Ключові слова: українська мова, русизм, україномовний інтерфейс, програма, правильний відповідник.

In the article at level of synchronism Russianisms educed in Ukrainian-language interfaces of the certain programs were analyzed. The reasons of their appearance were exposed up to a point and it was also offered them correct (normative) equivalents in Ukrainian language. For programmers-translators the recommendations, which, in author's judgment, will help to avoid Russianisms during localization of the programs, were expounded.

Keywords: Ukrainian language, Russianism, Ukrainian-language interface, program, correct equivalents.

Утвердження української мови в незалежній Україні відбувається також шляхом проникнення в різні сфери, у яких вона раніше практично не була представлена. Однією з таких сфер є програмне забезпечення, а саме: інтерфейси комп'ютерних програм. Слід наголосити на тому, що первісною мовою інтерфейсів у більшості випадків не є українська мова. Базовими мовами програмних виробів є переважно англійська, російська, німецька та деякі інші. Інтерфейси натомість є вже локалізованими українською мовою. Аналіз мови й термінології зукраїнізованих інтерфейсів дає змогу виявити значний відсоток русизмів. Такий результат свідчить про специфіку мовної ситуації в Україні – білінгвізм, або двомовність. В Україні переважає українсько-російська двомовність. Практика використання двох мов не може бути ідеальною, тому вона, безперечно, спричинює взаємовплив: українізми потрапляють до російського мовлення білінгвів, русизми – українського. У науковій літературі такий взаємовплив отримав назву *інтерференція*.

Русизми в україномовних інтерфейсах комп'ютерних програм ще не були окремим предметом аналізу в науковій літературі. Наявні на сьогодні публікації здебільшого стосуються питань термінології та стилістики україномовних версій програм корпорації Microsoft [4], зрідка – програм інших розробників. Розглянуті нижче випадки слововживання стосуються переважно культури української мови в інтерфейсах. Питання культури українського мовлення порушують багато вчених і письменників: К. О. Гордієнко, А. П. Коваль, М. Т. Рильський, Є. Д. Чак, Б. Д. Антоненко-Давидович, О. Д. Пономарів тощо. Праці цих та інших вчених написано в різні часи. Оскільки помилки у сфері усного та писемного мовлення виникають постійно, то принципово враховувати останні дослідження в цій царині. З-поміж них нашу увагу привернули посібники Олександра

Пономарева та Наталії Косенко. У своїй праці О. Пономарів [3] насамперед аналізує відхилення від норм у мові преси. Автор подає мовностилістичні поради, рекомендації щодо вибору слів, пропонує правильні варіанти (фонетичні, лексичні, морфологічні та синтаксичні). Посібник чітко структурований, матеріал переважно розташований за абеткою. Хоча книга адресована студентам, викладачам, науковцям, редакторам, лекторам та журналістам, вона може прислужитися спеціалістам, що здійснюють українізацію програм. Практичний посібник Н. Косенко [5] покликаний допомогти мовцю уникати типових мовних помилок. У посібнику розглянуто труднощі слововживання, переклад прийменникових структур з російської мови, вживання сталих виразів в українській мові, правильне поєднання слів (керування).

Мета дослідження – проаналізувати на рівні синхронії виявлені в певних програмах русизми, з'ясувати причини, що викликають їх появу, запропонувати правильні варіанти, а також подати практичні (зокрема мовностилістичні) рекомендації щодо їх уникнення.

У необхідності розв'язання проблеми проникнення русизмів до української мови інтерфейсів полягає актуальність роботи.

Пошук русизмів виконано в інтерфейсах низки найпопулярніших між українських корпоративних і приватних користувачів програм, як-от: Dr. Web Security Space 6.0, Zillya!, μTorrent, Firefox, Opera, Google Chrome, QIP, Download Master, Google Earth, Daemon Tools, WinRAR, ABBYY Lingvo x3, Прагма тощо. Наведені програми є джерелами дослідження.

Поняття *русизм* не має однозначного трактування в літературі. Під русизмом (росіянізмом), як правило, розуміють «слово, його окреме значення, вислів, граматична форма тощо, запозичені з російської мови або утворені за її зразком» [1, с. 565]. В українській мові є русизми, що вже стали нормативними й увійшли до її словника: *завод, рудник, паровоз, указ, декабрист; вантажообіг, відмінник, недолік*¹ [2, с. 178–179]. У статті йдеться про русизми, які потрапляють спонтанно під час українізації до текстових інтерфейсів, а тому є ненормативними, тобто перебувають за межами української літературної мови й порушують норму. Прийнято виділяти певні різновиди русизмів: лексичні, фонетичні, акцентологічні, словотвірні та граматичні. Оскільки інтерфейс переважно є візуальним², то в ньому домінують лексичні й граматичні русизми.

Найбільшу групу серед виявлених русизмів становлять саме лексичні. Лексичні русизми з'являються частіше під впливом «фальшивих друзів» перекладача. Омонімічні й паронімічні російськомовні слова викликають неправильні асоціації з відповідними українськими словами, що призводить до неправильного їх вжитку. У наведених програмах виявлено такі випадки використання українських слів з непритаманною їм семантикою: *вид, виключення, відміна, відмінити, відобразити, розповсюдження, увімкнути*.

Вид (*вид карток, вид головного вікна* [ABBYY Lingvo x3]). Слово *вид* в українській мові виступає синонімом до слова *обличчя*, а також має значення «частина місцевості, яку видно; краєвид»³. Російське *вид* позначає «зовнішній вигляд; зовнішність». Правильно: *вигляд карток, вигляд головного вікна. Виключення* (*додати в виключення Windows* [μTorrent]). *Виключення* тут вжито під впливом російського полісемічного слова *исключение*, якому в українській мові відповідають слова *виключення* і *виняток*, що мають семантичну відмінність. Віддієслівний іменник *виключення* означає «усунення зі складу чого-небудь, унеможливлення дії»; *виняток* – «відхилення від звичайного, від загального правила». Сплутування значень слів *виключення* і *виняток*, як зазначає Олександр Пономарів [3, с. 44], досить поширене в усній і писемній мовленнєвій практиці. Правильно: *додати у винятки Windows*. Дуже часто в меню багатьох програм англomовну команду *cancel* (*decline*) та аналогічну російськомовну *отмена* (*отменить*) передають помилково українськими *відміна, відмінити* замість доречних у такому контексті *скасувати, відхилити*. *Відміна* найчастіше вживається як

¹ Останні три слова утворені шляхом калькування.

² Графічне зображення.

³ Тут і далі значення українських і російських слів наводяться за електронним словником ABBYY Lingvo x3.

граматичний термін на позначення групи іменників зі спільною системою відмінкових закінчень, а також у конструкції *на відміну від*. Дієслово *відмінити* означає «робити кого-, що-небудь інакшим; змінювати». *Відобразити* (*відобразити значок ABBYY Lingvo*). Під впливом російського багатозначного дієслова *отобразить* в інтерфейсах часто хибно вживають *відобразити*, що насправді має значення: «показувати кого-, що-небудь засобами слова, живопису, гри...». Правильно: *показувати значок ABBYY Lingvo*. *Розповсюдження* (*блокувати відомі джерела розповсюдження інфекції* [Dr. Web Security Space 6.0]). Правильно: *блокувати відомі джерела (осередки) поширення інфекції*. Віддієслівні іменники *розповсюдження* та *поширення* виступають ідеографічними синонімами. *Розповсюдження* стосується конкретних одиничних предметів з активним суб'єктом: *розповсюдження книжок, журналів*. *Поширення* вживають відносно абстрактних понять, суб'єкт при цьому може бути активним і пасивним: *поширення знань, досвіду, синьо-зелених водоростей*. *Увімкнути* (*увімкнути потайливий режим* [Firefox]). Правильно: *запустити (включити) потайливий режим*. *Увімкнути* в цьому контексті вжито під впливом російського дієслова *включить*, якому в українській мові відповідають синоніми *включити* та *увімкнути*. *Включити* означає «уводити в дію; уводити до складу чогось», *увімкнути* – «з'єднуючи із джерелом енергії, уводити в дію» (увімкнути радіо).

У багатьох локалізованих українською мовою інтерфейсах помилково вживають прикметник *наступний*: *в цьому режимі будуть проскановані наступні об'єкти* [Dr. Web CureIt!], *рядку пошуку відповідають наступні куки* [Firefox]. Іноді вживають суржиковий варіант *слідуючий*: *не використовувати проксі-сервер для слідуючих адрес* [Download Master]. Прикметник *наступний* має таке значення: «який наступає; розташовується або з'являється слідом за ким-, чим-небудь; найближчий після когось, чогось». Приміром, *наступний рік, наступна зупинка, наступний поїзд*. У наведених вище прикладах слід вжити слово *такий*: *у цьому режимі будуть проскановані такі об'єкти, рядку пошуку відповідають такі куки, не використовувати проксі-сервер для таких адрес*.

Російська мова впливає не лише на загальну лексику, а й на ІТ-терміни: *додаток*⁴, *застосування* [Pragma], *жорсткий диск* [Dr. Web Security Space 6.0]. Слово *додаток* під впливом російського слова *приложение* набуло невластивого йому значення «прикладна програма». Так само не має такого значення віддієслівний іменник *застосування* (пор. англійське *application*). В українській мові для позначення «докладного плану дії обчислювальної машини» та «засобу розв'язання прикладних та системних завдань» вживають термін *програма: системна програма, службова програма, сервісна програма* (утиліта). Термін *жорсткий диск* на позначення «пристрою, що використовує магнітний запис і служить для зберігання інформації» утворено на зразок рос. *жёсткий диск*. Хоча обидва слова (*жорсткий* та *жесткий*) є спільнокореновими в обох мовах, однак різняться відтінками значень: укр. *жорсткий* – той, що має «тверду, нерівну поверхню; шершавий; цупкий», рос. *жёсткий* – «твердий; негнучкий». Для російської мови використовувати таке означення правильно, для української мови – неприпустимо: цей пристрій дійсно твердий, але його поверхня гладка, а не шершава. Тому це поняття слід передавати як *твердий диск* (пор. англ. *hard disk*). Наприклад, терміносполуку *жёсткая вода* українською перекладають як *тверда вода*.

В інтерфейсах часом трапляються граматичні помилки. Одні з найпоширеніших – неправильне вживання конструкцій із прийменником *по*. *Програму можна придбати по кредитній картці в режимі онлайн*⁵, *запит по протоколу http* [FontExpert]. Прийменник *по*, безперечно, властивий українській мові, проте в наведених конструкціях він недоречний: тут треба вжити прийменник *за* (*програму можна придбати за кредитною картою в режимі онлайн, запит за протоколом http*).

Через генетичну спорідненість у лексичному фонді української та російської мов наявні спільнокореневі слова, які, звичайно, трапляються також в інтерфейсах, як-от: *видалити, відіслати,*

⁴ У багатьох випадках.

⁵ Правильно: *он-лайн* – *ред*.

*настроїти*⁶; *відізнати* документ [Adobe Reader 9]; *приєднувати* вікно програми до *границь* екрану⁷ [ABBYY Lingvo x3]; *зайняти* (це може зайняти кілька хвилин [Dr. Web Security Space 6.0]). Рекомендуємо до таких слів при локалізації програмних виробів добирати з української питомої лексики абсолютні синоніми: *вилучити, стерти, надіслати, відправити, налаштувати; відкликати документ; приєднувати вікно програми до меж* екрану; *це може забрати (тривати) кілька хвилин*. Така практика надасть оригінальності та колориту українській локалізації.

Висновки. Аналіз русизмів в україномовних інтерфейсах виявив також проблеми із вживанням ІТ-термінів. Попри те що українська комп'ютерна термінологія є недостатньо розвинутою, в Україні за роки незалежності вийшло багато спеціалізованих словників, матеріали та досвід яких не можна не враховувати при локалізації програм. Це переважно тлумачні та перекладні з російської та англійської мов словники термінів з інформатики, комунікацій, програмування, обчислювальної техніки (див.[6; 7]).

Потрапляння русизмів під час українізації текстових інтерфейсів відбувається під дією різних чинників. Основних з них два: перший – масова поширеність в Україні російської мови в багатьох галузях, зокрема програмних продуктах; другий – недбалість та некомпетентність програмістів-перекладачів. Для уникнення русизмів пропонуємо дотримуватися таких рекомендацій:

- 1) перекладати текстові інтерфейси з мови-оригіналу, відмовившись від мови-посередника⁸;
- 2) користуватися словниками різного типу: термінологічними, синонімічними та перекладними. Використання словників дає змогу перекладачеві правильно обрати лексичну одиницю;
- 3) важливо в процесі українізації тих чи інших програм залучати до неї громадськість за допомогою інтернет-ресурсів. Оскільки українська ІТ-термінологія ще несформована, то обговорення за участю багатьох людей певних спірних питань перекладу та термінології дає змогу почасти їх вирішити. Як вдалий приклад такого обговорення можна навести портал Українського форуму Mozilla [8]. На цьому форумі група зареєстрованих користувачів різних професій обговорюють україномовні локалізації програм корпорації Mozilla. Вдалі зауваження потім враховуються.

Попри наявність сьогодні українських версій програм, вони здебільшого недосконалі з точки зору культури мови, термінології, однак проникнення української мови в середовище програмного забезпечення, безумовно, є позитивним процесом та свідчить про розширення сфери її функціонування, зростання престижу серед користувачів.

1. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. – [2-ге вид.]. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с. : іл. 2. Сучасна українська літературна мова : підручник / [Мацько Л. І., Плющ М. Я., Тоцька Н. І., Уздиган І. М.]; за ред. А. П. Грищенка. – [3-тє вид.]. – К. : Вища шк., 2002. – 439 с. 3. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: навчальний посібник / Олександр Данилович Пономарів. – К. : Либідь, 2001. – 240 с. 4. Рицар Б. Мова та термінологія зукраїнізованих програмних продуктів фірми Майкрософт / Богдан Рицар, Роман Мисак // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Серія «Проблеми української термінології». – 2003. – № 490. – С. 17–24. 5. Косенко Н. Я. Як правильно говорити українською: практичний посібник / Н. Я. Косенко, Т. М. Вакуленко. – Х. : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2007. – 240 с. 6. Англійсько-український глосарій виробів Microsoft: громадська редакція / [гол. ред. Б. Рицар]. – Л. : ЕКОінформ, 2008. – 208 с. – (Термінографічна серія СловоСвіт). 7. Російсько-український словник з інформатики та обчислювальної техніки / [ред. І. А. Черненко]. – К. : Рось, 1994. – 362 с. 8. Український форум Mozilla [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://mozilla-forum.org.ua/>.

⁶ В інтерфейсах багатьох програм.

⁷ Правильно: *екрана* – ред.

⁸ У більшості випадків мовою-посередником є російська.